

ANTIKORUPCINIO UGDYMO GALIMYBĖS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE

metodinė priemonė

LIETUVOS RESPUBLIKOS ŠVIETIMO IR MOKSLO MINISTERIJA
ŠIUOLAIKINIŲ DIDAKTIKŲ CENTRAS

ANTI KORUPCINIO UGDYMO GALIMYBĖS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE

metodinė priemonė

Vilnius
2005

**Ši metodinė priemonė sukurta remiantis projektų
„Švietimas prieš korupciją“ (2002–2003 m.) bei
„Antikorupcinių ugdymo programų
tobulinimas ir sklaida“ (2004 m.) medžiaga**

Projektų koordinatorius

Šiuolaikinių didaktikų centras

Projektų rėmėjai

Atviros Lietuvos fondas

Karališkoji Danijos ambasada Lietuvoje

Švietimo kaitos fondas

Projektų konsultantai

Arne Nielsen, PLS Rambøll Management, Danija

Evaldas Bakonis, Švietimo plėtotės centras

dr. Vaiva Vaicekauskienė, Švietimo plėtotės centras

Artūras Paliušis, LR specialiųjų tyrimų tarnyba

Aida Martinkėnienė, LR specialiųjų tyrimų tarnyba

Ramunė Paukštienė, LR specialiųjų tyrimų tarnyba

Projekto partneriai

LR specialiųjų tyrimų tarnyba

LR švietimo ir mokslo ministerija

Transparency International Lietuvos skyrius

Metodinės priemonės sudarytojai

Evaldas Bakonis, Švietimo plėtotės centras

dr. Vaiva Vaicekauskienė, Švietimo plėtotės centras

Daiva Penkauskienė, Šiuolaikinių didaktikų centras

© Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija,

© Šiuolaikinių didaktikų centras, 2005

ISBN 9986–03–572–4

Projektuose dalyvavę ir programą bei pamokų pavyzdžius kūrę pedagogai

Ilma AGAJAN	Gargždų „Vaivorykštės“ gimnazija
Gražina AMBRASIENĖ	Marijampolės 6-oji vidurinė mokykla
Neringa BITKOVIENĖ	Kėdainių „Atžalyno“ vidurinė mokykla
Jūratė BLINSTRUBAITĖ	Kėdainių „Atžalyno“ vidurinė mokykla
Vilma DARGEVIČIENĖ	Raseinių „Šaltinio“ vidurinė mokykla
Regina DIRGINČIENĖ	Mažeikių „Ventos“ vidurinė mokykla
Edita GALINAITYTĖ	Panevėžio 9-oji vidurinė mokykla
Gražina GRIGONIENĖ	Elektrėnų „Ažuolyno“ vidurinė mokykla
Genovaitė GUDYNIENĖ	Marijampolės 6-oji vidurinė mokykla
Inga JAKUBONIENĖ	Pasvalio Petro Vileišio gimnazija
Liuda JANUŠIENĖ	Raseinių „Šaltinio“ vidurinė mokykla
Antanas KUMŽA	Panevėžio 9-oji vidurinė mokykla
Daiva KUPRIONIENĖ	Anykščių Antano Baranausko vidurinė mokykla
Irena LIZDENIENĖ	Mažeikių „Ventos“ vidurinė mokykla
Rūta LUKOŠIENĖ	Gargždų „Vaivorykštės“ gimnazija
Laima MAMINSKIENĖ	Radviliškio Vaižganto gimnazija
Reda MASELSKIENĖ	Radviliškio Vaižganto gimnazija
Regina PETRAITIENĖ	Šiaulių Stasio Šalkauskio vidurinė mokykla
Gintautas PETRAITIS	Šiaulių Stasio Šalkauskio vidurinė mokykla
Vida PETRAUSKIENĖ	Gargždų „Vaivorykštės“ gimnazija
Daiva RADŽIŪNAITĖ	Marijampolės 6-oji vidurinė mokykla
Rimutė ŠEREPKIENĖ	Anykščių Antano Baranausko vidurinė mokykla
Loreta ŠEVELIOVA	Raseinių „Šaltinio“ vidurinė mokykla
Rita TOLEIKIENĖ	Šiaulių Stasio Šalkauskio vidurinė mokykla
Daiva TRUČINSKIENĖ	Anykščių Antano Baranausko vidurinė mokykla
Rūta URBONAVIČIŪTĖ	Mažeikių „Ventos“ vidurinė mokykla
Vladas VAIDŽIULIS	Radviliškio Vaižganto gimnazija
Živilė VAIGAUSKAITĖ	Elektrėnų „Ažuolyno“ vidurinė mokykla
Violeta VAITKEVIČIENĖ	Kėdainių „Atžalyno“ vidurinė mokykla
Jurgita VALUNTONIENĖ	Pasvalio Petro Vileišio gimnazija
Daiva VILEIKIENĖ	Elektrėnų „Ažuolyno“ vidurinė mokykla
Elena ŽUKAUSKIENĖ	Šiaulių Stasio Šalkauskio vidurinė mokykla

TURINYS

Įvadas 8

Trumpai apie korupciją 10

Kas yra korupcija? 10

Korupcijos formos 11

Argumentai „už“ ir „prieš“ korupciją 12

Kas sukelia korupciją 13

Antikorupcinės strategijos 15

Antikorupcinio ugdymo galimybės mokykloje 17

Pagrindinės antikorupcinio ugdymo kurso sąvokos 19

Antikorupcinio ugdymo mokykloje turinys 24

Siaurasis ir kontekstualusis požiūriai 24

Pagrindinės antikorupcinio ugdymo temos 24

Integruota antikorupcinio ugdymo programa 25

Integruotos programos įgyvendinimo pavyzdys 27

Didaktiniai patarimai antikorupciniam ugdymui mokykloje 29

Informavimas 29

Nuostatų kūrimas 29

Nuostatų keitimas 31

Moralinė ir konvencinė perspektyvos 32

Individualiosios antikorupcinio ugdymo programos rengimas 35

Antikorupcinio ugdymo programos įgyvendinimo įvairių dalykų pamokose pavyzdžiai 39

Istorija 39

Pilietinis ugdymas, politologija 58

Etika, psichologija, tikyba 83

Antikorupcinio ugdymo programos įgyvendinimo nepamokinėje veikloje pavyzdžiai 115

Priedai 135

Kaip galima pasirengti dirbti su tekstais pagal kritinio
mąstymo ugdymo schemą? 135

Korupcijos fenomenas Lietuvoje ir pasaulyje 140

Etikos kodeksai 145

Literatūra ir šaltiniai 207

JVADAS

Kodėl buvo sukurta ši metodinė priemonė?

Ši metodinė priemonė buvo sukurta remiantis projektų „Švietimas prieš korupciją“ bei „Antikorupcinio ugdymo programų tobulinimas ir sklaida“ medžiaga. Projektai buvo vykdomi kaip dalis Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija programos, numatytos įgyvendinti 2002–2006 m. Lietuvos Respublikos Seimas įpareigojo Vyriausybę kartu su Specialiųjų tyrimų tarnyba organizuoti Nacionalinės kovos su korupcija programos [2002] įgyvendinimo priemones. Šioje programoje dalyvauja daugelis Lietuvos Respublikos ministerijų, Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, PHARE ekspertai. Pagrindinis programos tikslas – visuomenės švietimas ir informacijos skleidimas apie antikorupcinę veiklą bei korupcijos prevenciją.

Manoma, kad korupcija yra aktualesnė problema pokomunistinėse valstybėse nei kitose Vakarų šalyse. Komunistinės sistemos rėmėsi korupcija kaip konsoliduojančia jėga, o kleptokratija ir klientizmas buvo tapusios norma. Šie elgesio įpročiai ir mąstymo stereotipai tampa kliūtimi kuriantis demokratinėms valstybėms ir privačiam ūkiui, pagrįstam laisva konkurencija. Lietuvoje dėl korupcinių nusikaltimų sudėtingumo bei specifikos 1997 metų rudenį buvo įsteigta speciali institucija kovai su korupcija – Specialiųjų tyrimų tarnyba (STT).

Lietuvos Respublikos Seimo patvirtintos Nacionalinės kovos su korupcija programos priemonėmis siekiama ne tik atskleisti nusikaltimus. Daug dėmesio skiriama korupcijos prevencijai ir visuomenės švietimui. Kaip vieną iš svarbiausių uždavinių programa skelbia: „**Visokeriopai skatinti nepakantumą korupcijos apraiškoms, šiuo tikslu glaudžiai bendradarbiauti su nevyriausybiniomis organizacijomis ir žiniasklaida, sukurti ir įdiegti mokomąsias programas švietimo ir mokslo sistemoje**“. Programos įgyvendinimo priemonių plane buvo numatyta parengti antikorupcinio ugdymo metodinių rekomendacijų projektą ir diegti šias metodines rekomendacijas.

Bendrojo lavinimo mokyklų dalyvavimą antikorupciniame švietime numato ir LR Seimo priimto Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymo [2002] 10 straipsnis:

1. Antikorupcinis visuomenės švietimas vykdomas kaip neatskiriama visuomenės švietimo dalis siekiant puoselėti asmens dorovę, ugdyti pilietiškumą, asmens teisių ir pareigų visuomenei, Lietuvos valstybei sampratą ir užtikrinti korupcijos prevencijos tikslų įgyvendinimą.
2. Antikorupcinis visuomenės švietimas vykdomas visų tipų ir lygių švietimo įstaigose pagal parengtas švietimo programas, per visuomenės informavimo priemones ir kitais būdais.

Rengiant metodinę medžiagą aktyviai dalyvavo bendrojo lavinimo mokyklos. Paskelbus konkursą dalyvauti projekte, atsiliepė per 70 mokyklų, iš jų buvo atrinkta 11 mokyklų komandų, kurias sudarė psichologijos, etikos, istorijos, politologijos bei pilietinio ugdymo mokytojai. Mokomųjų seminarų antikorpucine tema metu įgytas žinias bei išbandytus metodus projekto dalyviai taikė savo pamokose, kitoje ugdymojoje veikloje, o 2004 metais pradėti rengti kvalifikacijos tobulinimo seminarai kitiems mokytojams, nedalyvavusiems projektuose.

Kaip galima pasinaudoti šia metodine priemone?

Priemonės rengėjai tikisi, kad šis leidinys padės mokytojams, norintiems vykdyti švietėjišką korupcijos prevencinę veiklą, įgyti daugiau žinių apie pačią „korupcijos“ sąvoką, galimybes integruoti antikorpucinį ugdymą į mokomuosius dalykus, popamokinę veiklą, paskatins aktyviau domėtis visuomeniniu šalies gyvenimu ir aktyviai bei argumentuotai reikšti savo pilietinę poziciją mums visiems svarbiais klausimais. Praktiniai pamokų bei papildomojo ugdymo renginių pavyzdžiai padės geriau suvokti antikorpucinio ugdymo turinį, metodų taikymo galimybes.

Norintiesiems daugiau informacijos, pateikiama papildoma medžiaga, nuorodos į šaltinius, interneto puslapius. Susidomėjusieji kvalifikacijos tobulinimo programa „Antikorpucinio ugdymo galimybės bendrojo lavinimo mokykloje“ gali kreiptis į Šiuolaikinių didaktikų centrą adresu: Studentų g. 39-401, LT-08106 Vilnius; tel./faks. (8~5) 275 14 10 arba el. paštu daiva.dc@vpu.lt; interneto adresas www.vpu.lt/sdc

TRUMPAI APIE KORUPCIJĄ

Apie korupciją kalbama daug, tačiau ne viskas, ką viešoji nuomonė ar žiniasklaida vadina korupcija, yra korupcija. Kita vertus, korupcija ne visada atpažįstama kaip nusikalstama veika. Kartais taip pat pernelyg paviršutiniškai bei siaurai suprantamos korupcijos priežastys, sąlygos, pasekmės ir galimybės su ja kovoti. Todėl prieš pradedant antikorupcinį ugdymą mokytojams verta pasiaiškinti korupcijos kaip reiškinių esmę.

Kas yra korupcija?

Kadaise žodis „korupcija“ reiškė gedimą ir moralinį nuopuolį. Dabar jį trumpai apibūdinama kaip **piktnaudžiavimas visuomenine valdžia siekiant gauti asmeninės naudos**. Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija programoje korupcija laikomas „bet koks valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens elgesys, neatitinkantis jiems suteiktų įgaliojimų ar nustatytų elgesio standartų, ar tokio elgesio skatinimas siekiant naudos sau ar kitiems asmenims ir taip pakenkiant asmenų ir valstybės interesams“.

Korupcijos apibrėžimas yra ne vienas, jie nuolat tikslinami keičiantis korupcijos kaip reiškinių suvokimui. Todėl atpažinti korupciją gali būti lengviau remiantis ne apibrėžimu, o požymiais. Lyginant įvairias korupcijos sampratas, matyti, kad **veikoms, laikomoms korupcija, dažniausiai būdingi šie komponentai:**

1. asmuo, turintis įgaliojimus (galia) priimti visuomenei svarbius sprendimus;
2. sprendimų priėmimą reguliuojančios normos (įstatymai, principai, kriterijai, procedūros);
3. asmuo ar asmenys, siekiantys sau naudingo sprendimo;
4. abipusiai naudingi mainai tarp sprendimų priėmėjo ir sprendimo siekiančio asmens ar asmenų;
5. pažeistos sprendimo priėmimo normos, padaryta žala visuomenei. [Van Duyne P., 2001, 74–76 p.]

Kitaip tariant, korupcija yra sprendimo pirkimas ar pardavimas pažeidžiant teisingumą. Teisingumas gali būti tiek juridinis (kai pažeidžiama rašytinė norma), tiek ir moralinis (kai konkrečios elgesio normos nėra patvirtintos, tačiau sveikas protas sako, kad poelgis nesąžiningas).

Pagal aukščiau pateiktus apibrėžimus korupciniais laikomi tik valstybės tarnautojų bei politikų „parduoti“ sprendimai, o pati korupcija dažniausiai skirstoma į tarnybinę ir politinę. Vis dėlto korupcija galima ir nevalstybiniame sektoriuje, ir ji taip pat laikytina nusikaltimu, kai pažeidžia visuomenės interesus.

Korupcijos formos

Parduodami sprendimai gali lemti labai daug įvairių dalykų (paslaugų, leidimų, vizų suteikimą, pagreitinimą; paskyrimą į darbą, perkėlimą į aukštesnes pareigas; įstatymo priėmimą; baudmės panaikinimą; nusikaltimo nuspėjimą; piniginio atlygio ir kitų materialinių gėrybių skyrimą; dotacijas; valstybės užsakymą; slaptos informacijos perdavimą; atleidimą nuo mokesčių ir t. t.), už juos gali būti labai įvairiai atsilyginama, taigi korupcijos formų yra daug, jos sunkiai klasifikuojamos. Klasifikavimą sunkina ir tai, kad skirtingose valstybėse ne tie patys nusikaltimai laikomi korupciniais (išimtis yra nebent kyšininkavimas). Pagal įvairių valstybių įstatymus korupciniai nusikaltimai yra:

1. kyšių ėmimas, reikalavimas, davimas;
2. neūkiškumas, valstybės turto grobstymas;
3. neteisėtas konfidencialios valstybinės informacijos panaudojimas;
4. prekyba savo įtaka, jos panaudojimas asmeninei naudai;
5. rinkimų apgaulės ir kišimasis į rinkimus;
6. klaidingos informacijos skleidimas ar pateikimas siekiant suklaidinti tyrimą atliekančius valstybės pareigūnus;
7. nelegalus praturtėjimas;
8. trukdymas ar kišimasis į valstybinių užsakymų rinką;
9. baudimas asmenų, kurie informuoja apie netinkamą tarnautojų elgesį;
10. tarnybinių pareigų neatlikimas;
11. žala valstybės tarnybai [Grosse T. G., 2000].

P. Van Duyne, bandydamas suklasifikuoti chaotišką korupcijos galimybių visumą, pasiūlė sistemą, pagrįstą sektorių struktūra [Van Duyne P. 2001, p. 76]. Pagal šią sistemą korupcija galima kiekviename iš trijų visuomenės sektorių – valstybinio, privataus ir politinio, taip pat ir tarp jų:

	Valstybinis sektorius	Privatus sektorius	Politinis sektorius
Valstybinis sektorius			
Privatus sektorius			
Politinis sektorius			

Remiantis šia klasifikacija galimos šešios korupcinių nusikaltimų grupės. Tą pati nusikaltimo forma (pavyzdžiui, kyšiai) galima kiekvienoje grupėje.

Argumentai „už“ ir „prieš“ korupciją

Sisteminiai korupcijos pasekmių tyrimai pradėti palyginti neseniai. Kažkada kai kurie ekonomistai ir politikai teigė, kad korupcija yra naudinga, nes:

- padeda greičiau priimti sprendimus „patepdama stringančią valstybės mašiną“ ir šitaip didina ūkio efektyvumą;
- taupo laiką, o kadangi „laikas – pinigai“, tai ir pinigus;
- perkelia laisvos rinkos konkurencijos principus į valstybinių užsakymų sritį, nes kyšių dydis rungiantis dėl užsakymų rodo firmos pajėgumą;
- kompensuoja mažus valstybės tarnautojų atlyginimus, taigi taupo biudžeto lėšas.

Atidesnis žvilgsnis į korupcijos poveikį, korupcijos lygio įvairiose valstybėse ir jų ūkio tyrimai atskleidė, kad korupcija daro neigiamą poveikį įvairioms visuomenės gyvenimo sritims.

Poveikis ekonomikai:

- korumpuotose valstybėse verslininkai dalį lėšų turi skirti kyšiams, todėl mažėja investicijos ir bendrasis nacionalinis produktas;
- korupcija riboja laisvą konkurenciją, todėl ypač kenčia mažos įmonės;

- mažėjant konkurencijai blogėja prekių ir paslaugų kokybė;
- mažėja mokesčių įplaukų į valstybės biudžetą ir auga šešėlinė ekonomika;
- toleruojant korupciją išlieka maži valstybės tarnautojų atlyginimai, tačiau sutaupius biudžeto lėšų piliečiai už tai sumoka tiesiogiai iš savo kišenės kaip kyšius;
- mažėja užsienio investuotojų pasitikėjimas valstybe ir įnašas į šalies ūkį.

Poveikis valstybės valdymui:

- mažėja valstybės investicijų ir valstybės užsakymu atliekamų darbų efektyvumas;
- keičiasi vyriausybės veiklos sritys ir išlaidų struktūra – korumpuoti valdininkai „stumia“ tuos projektus, kurie garantuoja didesnę papildomą uždarbį;
- korumpuota vyriausybė yra suvaržyta ir silpna;
- valdininkų egoizmas nugali strateginį valstybinį mąstymą, todėl prastai sprendžiamos šalies ekonomikos ir socialinės problemos;
- prastėja viešųjų paslaugų kokybė.

Socialiniai politiniai padariniai:

- nepasitikėdami korumpuotais politikais ir pareigūnais, piliečiai nepasitiki ir valstybe;
- mažėja dalyvavimas visuomeninėje veikloje, domėjimasis demokratinių institucijų darbu;
- mažėja politinė konkurencija, auga autokratiškos ideologijos populiarumas;
- auga socialinė įtampa, mažėja politinis valstybės stabilumas.

Kas sukelia korupciją

Pamatinė korupcijos priežastis yra žmogaus savanaudiškumas, taigi korupcijos negalime laikyti išskirtine ar patologine elgesio forma: kiekvienas yra linkęs pasirūpinti savimi. Pagunda elgtis korumpuotai stiprėja plintant vartotojiškoms nuotaikoms ir asmeninės gerovės siekiui tampant daug svarbesniam už visuomeninę gerovę arba netgi pamirš-

tant šią sampratą. Dėl to politikai ir tarnautojai ima naudotis užimama padėtimi asmeninei gerovei susikurti. Tai matydami jaunuoliai valstybės tarnybą suvokia kaip patogų ir patrauklų gyvenimo būdą. Vartotojiškai nusiteikusi visuomenė piktinasi korupcijos skandalais, tačiau jos pasipiktinimas yra dviprasmiškas: daugiau nepasitenkinimo kelia tai, kad kažkas kitas pasipelnė, nei pats korupcijos faktas.

Vis dėlto nepaisant vienodos žmogaus prigimties visuomenės nėra vienodai korumpuotos. **Korupcijos lygis gali būti susijęs su visuomenės kultūra, mentalitetu ir tradicijomis.** Pavyzdžiui, manoma, kad korupciją kaip blogį lengviau suvokia protestantiškos visuomenės, nes protestantiškoje etikoje aiškiai atskirtos visuomeninės ir individualios vertybės. Visuomenėse, kuriose korupcija buvo beveik įteisinta, pavyzdžiui, klientizmas kaip konsoliduojanti jėga komunistinėse sistemose, gyvenimo ir mąstymo įpročius pakeisti sunkiau. Korupcijai lengviau išsiskynyti šalyse, kuriose visuomenės išsilavinimo lygis žemas, o pilietinė sąmonė nebrandi.

Korupciją gali skatinti ir palaikyti visas **kompleksas socialinių bei ekonominių veiksnių**: silpna ekonomika, darbo vietų stygius, prastai tvarkomas valstybės biudžetas, stipresnių užsienio valstybių bei korporacijų kišimasis. Valstybės tarnautojus gali demoralizuoti maži atlyginimai, su darbo kokybe nesusijęs perkėlimas į aukštesnes pareigas, neaiškus organizacijos tikslas, nusistovėję klientiniai santykiai tarp vadovų ir pavaldinių. Tokius santykius skatina menka vadybos kultūra, pagrįsta ilgu vadovų tarnybos laiku ir valdžios suasmeninimu, prasta kontrole bei atsiskaitomumu, sprendimų priėmimo procedūrų trūkumu. Be to, galimybė elgtis korumpuotai tuo didesnė, kuo daugiau gėrybių kontroliuoja pareigūnas, kuo slaptėsnis ir labiau monopolizuotas jų skirstymas.

Korupcijos lygiui turi įtakos ir **teisinės sistemos brandumas**. Korupciją skatina neaiškūs, prieštaringi ir nuolat keičiami įstatymai, žemos kvalifikacijos teismai, liudytojų apsaugos programų trūkumas ir su tuo susijęs nepasitikėjimas teisėsąauga. Todėl korupcijos lygis mažesnis valstybėse, kurių valstybingumas ilgalaikis, o teisė ir demokratija turi senas tradicijas.

Antikorupcinės strategijos

Pastaraisiais metais demokratinėse šalyse daugėja politinių ir visuomeninių iniciatyvų, nukreiptų prieš korupciją. Specialiai kovai su korupcija buvo įkurta Transparency International organizacija. Ji atlieka korupcijos lygio įvairiose valstybėse tyrimus ir kuria bei propaguoja antikorupcinius standartus. Antikorupcinius veiksmus parėmė Pasaulio bankas, Tarptautinis valiutos fondas, Europos ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (OECD), Europos Sąjunga, Jungtinės Tautos. Lietuvos Respublikoje pagrindinė institucija, koordinuojanti kovą su korupcija – 1997 metų pabaigoje įkurta Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnyba.

Korupcijos lygio sumažinimas nėra nei lengvas, nei greitas procesas. Kadangi ją gali sukelti įvairios susijusios ir nesusijusios priežastys – netikusi ekonominė politika, menkas visuomenės išsilavinimas, pilietinės visuomenės silpnumas, valstybės institucijų atsiskaitomumo stoka, krašto tradicijos – kova su korupcija turi būti pagrįsta kompleksu įvairių priemonių. Kol korupcija yra sisteminga, korumpuotų pareigūnų baudimas tampa tik parodomaisiais „atpirkimo ožiu“ teismai visuomenei žinant, kad daug kitų yra vienodai kalti, tačiau nebuvo pagauti.

Atsižvelgiant į priežastis, skatinančias bei palaikančias korupciją konkrečioje valstybėje, antikorupcinės strategijos gali apimti įvairias priemones, pavyzdžiui:

- patvirtinti aiškius tarnautojų priėmimo į darbą ir karjeros kriterijus bei procedūras;
- nustatyti aiškias (skaidrias) sprendimų, reikšmingų visuomenei ir valstybei, priėmimo procedūras, pagrįstas nešališkumu ir visų piliečių gerovės siekimu;
- atskirti politinius ir valstybinius postus, uždrausti savivaldos tarnautojams atstovauti politinėms partijoms;
- uždrausti valstybės tarnautojams dalyvauti komercinėje veikloje;
- reikalauti politinių partijų pajamų ir išlaidų skaidrumo bei teisėtumo;
- kontroliuoti politikų pajamas ir jas skelbti (deklaruoti pajamas);
- registruoti gaunamas politikų dovanas;
- sukurti valstybės tarnybos ir politikų etikos kodeksus, papildančius teisės sistemą;

- papildyti įstatymus aiškiai apibrėžiant draudžiamas korupcines veikas;
- autorizuoti valstybės tarnautojų priimamus sprendimus ir reikalauti, kad ypač svarbūs sprendimai būtų priimami kolegialiai;
- tobulinti viešųjų pirkimų ir valstybės turto privatizavimo procedūras.

Kovos su korupcija Lietuvoje priemonės yra numatytos Nacionalinėje kovos su korupcija programoje. Siekiant didinti visuomenės sąmoningumą ir pilietiškumą švietimas yra viena iš šios veiklos krypčių.

ANTIKORUPCINIO UGDYMO GALIMYBĖS MOKYKLOJE

Antikorupcinis ugdymas mokykloje galėtų būti formalus ir neformalus. Formalus ugdymas toks, kai įtraukiama antikorupcinio švietimo elementų į bendrojo ugdymo programas, neformalus – skatinamos įvairios papildomojo ugdymo iniciatyvos: pilietinės akcijos, mokinių konferencijos ir kiti renginiai.

Kadangi pagrindinis antikorupcinio ugdymo taikinyis yra pilietinės sąmonės brandinimas, palankiausia jam integruoti aplinka yra socialinės disciplinos: pilietinis ugdymas, istorija, politologija, etika. Ryšys su šiais dalykais neišvengiamas ir dėl to, kad korupcijos problematika nagrinėjama remiantis teisės, politikos, istorijos ir ekonomikos mokslų sąvokomis.

Antikorupcinio ugdymo integravimas bendrojo lavinimo kursuose neįmanomas be tam tinkamo teminio konteksto. Pavyzdžiui, korupcijos problema sunkiai suvokiama nenagrinėjant valstybės tarnybos paskirties ir etinių bei teisinių reikalavimų valstybės tarnautojams. Jeigu šios temos nėra aptariamoms pilietinio ugdymo ar politologijos kursuose, integruoti antikorupcinį ugdymą gali būti sunku. Kita vertus, antikorupcinis ugdymas nėra tik antikorupcinis švietimas, bet ir informavimas. Antikorupcinėms nuostatomis formuotis svarbios sampratos bei vertybės gali būti perduodamos ir nagrinėjant kitas temas.

Kaskart, kai į bendrojo lavinimo turinį pasiūloma įtraukti naujų temų, kyla nerimas dėl programų perkrovimo ir laiko trūkumo. Siūlymas pradėti antikorupcinį ugdymą – ne išimtis. Nerimą turėtų sumažinti žinojimas, kad yra ne vienas integravimo būdas. Galima aiškiai suformuluoti ir išskirti antikorupcinio ugdymo problemas, taip sudarant atskirą kelių pamokų modulį, bet galima aptarti korupcijos problematiką ir kaip sudėtinę kitų temų ar problemų dalį, konkretizaciją, iliustraciją. Toliau pateikiami abu – integruoto modulio ir integruojamosios programos – pavyzdžiai. Svarbu, kad antikorupcinis ugdymas nebūtų priešpriešinamas kitoms disciplinoms.

Ypatinga antikorupcinio ugdymo problema – kaip išvengti pavojaus šiam ugdymui virsti informavimo apie korumpuoto elgesio galimybes kursu. Kaip ir visais kitais atvejais, kai mokykloje siekiama ugdyti „pa-

togiai“ elgesio praktikai prieštaraujančias nuostatas, antikorupcinis ugdymas reikalauja mokytojų išminties, psichologinio įžvalgumo ir metodinio meistriškumo.

Antikorupcinio ugdymo tikslas – ugdyti vertybines nuostatas ir plėtoti gebėjimus, reikalingus susiformuoti jaunų žmonių pilietinei pozicijai korupcijos atžvilgiu.

Antikorupcinio ugdymo uždaviniai:

1. Supažindinti su korupcijos reiškiniu: esme, priežastimis, pasekmėmis.
2. Skatinti nepakantumą korupcijos apraiškoms.
3. Pademonstruoti kovos su korupcija galimybes.
4. Prisidėti prie bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose formuluojamų uždavinių:
 - vertybinių nuostatų ugdymosi (pagarba demokratijos vertybėms; neabejingumas viskam, kas vyksta šalia; sąžiningumas, atsakomybė už veiksmą, poelgį; nuolatinis asmeninės, socialinės, pažinimo bei kultūrinės kompetencijos tobulinimas ir t.t.);
 - gebėjimų plėtojimo (komunikuoti, rasti, tvarkyti ir perduoti informaciją; kritiškai mąstyti ir spręsti problemas; racionaliai planuoti ir organizuoti veiklą, tvarkyti laiko, finansinius ir kitus išteklius; veikti kūrybiškai, iniciatyviai, prasmingai ir savarankiškai, prisiimti atsakomybę už savo veiksmus; bendrauti ir bendradarbiauti, konstruktyviai spręsti nesutarimus ir konfliktus; dalyvauti mokyklos, vietos bendruomenės, visuomenės gyvenime, prireikus imtis lyderio vaidmens ir pan.) įgyvendinimo.

Siekiamas rezultatas – turintis žinių apie korupcijos keliamą pavojų visuomenės gerovei ir valstybės saugumui, nesitaikstantis su korupcijos apraiškomis, gebantis ir siekiantis jas šalinti asmuo.

PAGRINDINĖS ANTIKORUPCINIO UGDYMO KURSO SĄVOKOS

Korupcija – valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens tiesioginis ar netiesioginis siekimas, reikalavimas arba priėmimas turtinės ar kitokios asmeninės naudos (dovanos, paslaugos, pažado, privilegijos) sau ar kitam asmeniui už atlikimą arba neatlikimą veiksmų pagal einamas pareigas, taip pat valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens veiksmai arba neveikimas siekiant, reikalaujant turtinės ar kitokios asmeninės naudos sau arba kitam asmeniui ar šią naudą priimant, taip pat tiesioginis ar netiesioginis siūlymas ar suteikimas valstybės tarnautojui, jam prilygintam asmeniui turtinės ar kitokios asmeninės naudos (dovanos, paslaugos, pažado, privilegijos) už atlikimą arba neatlikimą veiksmų pagal valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens einamas pareigas, taip pat tarpininkavimas darant šioje dalyje nurodytas veikas [LR specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymas. 2000]

Korupcijos prevencija – korupcijos priežasčių, sąlygų atskleidimas ir šalinimas sudarant bei įgyvendinant atitinkamų priemonių sistemą, taip pat poveikis asmenims siekiant atgrasinti nuo korupcinio pobūdžio nusikalstamų veikų darymo.

Korupcinio pobūdžio nusikalstamos veikos – kyšininkavimas, tarpininkavimas, kyšininkavimas, papirkimas, kitos nusikalstamos veikos, jeigu jos padarytos viešojo administravimo sektoriuje arba teikiant viešąsias paslaugas siekiant sau ar kitiems asmenims naudos: piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi arba įgaliojimų viršijimas, piktnaudžiavimas oficialiais įgaliojimais, dokumentų ar matavimo priemonių suklastojimas, sukčiavimas, turto pasisavinimas ar iššvaistymas, tarnybos paslapties atskleidimas, komercinės paslapties atskleidimas, neteisingų duomenų apie pajamas, pelną ar turtą pateikimas, nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimas, kišimasis į valstybės tarnautojo ar viešojo administravimo funkcijas atliekančio asmens veiklą ar kitos nusikalstamos veikos, kai tokių veikų padarymu siekiama ar reikalaujama kyšio, papirkimo arba nuslėpti ar užmaskuoti kyšininkavimą ar papirkimą.

Kyšininkavimas [LR baudžiamasis kodeksas. 2000, 225 str.]

Valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo, savo ar kitų naudai tiesiogiai ar netiesiogiai priėmęs, pažadėjęs ar susitaręs priimti kyšį, reikalavęs ar provokavęs jį duoti už teisėtą veikimą ar neveikimą vykdant įgaliojimus. (*Tai yra pati paprasčiausia pasireiškimo forma.*)

Stambaus masto – 250 MGL (šiuo metu MGL = 125 Lt).

Baudžiamasis nusižengimas – iki 1 MGL.

Už kyšininkavimą atsako ne tik fizinis, bet ir juridinis asmuo (juridiniam asmeniui taikomos piniginės baudos, veiklos apribojimai ir kt.)

[LR baudžiamasis kodeksas. 2000, 20 str.]

Papirkimas [LR baudžiamasis kodeksas. 2000, 227 str.]

Tas, kas tiesiogiai arba netiesiogiai pasiūlė, pažadėjo duoti arba davė kyšį valstybės tarnautojui ar jam prilygintam asmeniui už pageidaujamą teisėtą veikimą ar neveikimą vykdant įgaliojimus, arba tarpininkui siekdamas tų pačių rezultatų <...>

Asmuo atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės už papirkimą, jeigu kyšio iš jo buvo reikalaujama, provokuojama jį duoti ir jis, pasiūlęs, pažadėjęs ar davęs kyšį, nedelsdamas apie tai pranešė teisėsaugos institucijai arba kyšį jis pasiūlė, pažadėjo ar davė su teisėsaugos institucijos žinia.

Atsako kyšininkaujanti ir papirkinėjanti pusės.

Piktnaudžiavimas [LR baudžiamasis kodeksas. 2000, 228 str.]

Valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo, piktnaudžiaavęs tarnybine padėtimi arba viršijęs įgaliojimus, jeigu dėl to didelės žalos patyrė valstybė, tarptautinė viešoji organizacija, juridinis ar fizinis asmuo.

Tarnybos pareigų neatlikimas [LR baudžiamasis kodeksas. 2000, 229 str.]

Valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo, dėl neatsargumo neatlikęs savo pareigų ar jas netinkamai atlikęs, jeigu dėl to valstybė, juridinis ar fizinis asmuo patyrė didelės žalos.

Valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo už šių nusikaltimų padarymą baudžiamas:

- teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimu;
- arba laisvės atėmimu iki trejų metų (stambaus masto – nuo 2 iki 8 metų).

Valstybės pareigūnas – asmuo, kuris dirbdamas valstybės valdžios, valdymo, savivaldos, teisėsaugos, valstybės kontrolės bei priežiūros ir joms prilygintose institucijose vykdo valdžios atstovo funkcijas arba turi administracinius įgaliojimus [LR baudžiamasis kodeksas. 2000, 290 str.].

Valstybės pareigūnais laikomi: Lietuvos Respublikos Prezidentas, Seimo nariai, Ministras Pirmininkas, Lietuvos banko valdybos pirmininkas, Valstybės kontrolierius, ministrai, Seimo kontrolieriai, Vyriausybės atstovas apskrityje, apskrities valdytojas, savivaldybių tarybų nariai, merai, seniūnai, teisėjai, notarai, prokurorai, tardytojai, kvotėjai, Krašto apsaugos ministerijos, Vidaus reikalų ministerijos, Valstybės saugumo, Muitinės departamento prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos tarnybos darbuotojai, policininkai, kontrolės ir priežiūros funkcijas vykdančių departamentų, tarnybų, inspekcijų vadovai, jų pavaduotojai, inspektoriai ir t. t.

Pareigūnai yra statutiniai valstybės tarnautojai. Tai reiškia, kad jie, be Valstybės tarnybos įstatymo, privalo laikytis ir savo statuto. Pavyzdžiui, STT pareigūnas privalo vadovautis ir nepažeisti Specialiųjų tyrimų tarnybos statuto. Taip yra su visomis statutinėmis teisėsaugos institucijomis.

Valstybės tarnautojas yra asmuo, dirbantis valstybės tarnyboje, – valstybės politikas, viešojo administravimo valstybės tarnautojas pagal Valstybės tarnybos įstatymą bei kitas asmuo, kuris dirbdamas valstybės ar savivaldybių institucijose ar įstaigose, teisminėse, teisėsaugos, valstybės kontrolės bei priežiūros ir joms prilygintose institucijose atlieka valdžios atstovo funkcijas arba turi administracinius įgaliojimus, taip pat oficialus kandidatas į tokias pareigas [LR baudžiamasis kodeksas. 2000, 230 str.].

Valstybės tarnautojui prilyginamas asmuo, turintis atitinkamus įgaliojimus užsienio valstybės institucijoje, tarptautinėje viešojoje organizacijoje ar tarptautinėse teisminėse institucijose, taip pat oficialūs kandidatai į tokias pareigas.

Be to, **valstybės tarnautojui prilyginamas asmuo**, kuris dirba bet kokioje valstybinėje, nevalstybinėje ar privačioje įstaigoje, įmonėje ar organizacijoje ar verčiasi profesine veikla ir turi atitinkamus viešojo administravimo įgaliojimus, ar teikia viešąsias paslaugas, išskyrus ūkines ar technines funkcijas atliekančių asmenį.

Asmenys, dirbantys valstybinėje tarnyboje – valstybės politikai, viešojo administravimo valstybės tarnautojai pagal Valstybės tarnybos įstatymą, kiti asmenys, kurie dirbdami valstybės valdžios, valdymo, savivaldybių, teisminės, teisėsaugos, valstybės kontrolės bei priežiūros ir joms prilygintose institucijose vykdo valdžios atstovo funkcijas arba turi administravimo įgaliojimus, taip pat asmenys, dirbantys valstybės ir savivaldybių įmonėse, biudžetinėse įstaigose ir turintys administravimo įgaliojimus, bei asmenys, dirbantys viešosiose įstaigose, kurios gauna lėšų iš Lietuvos valstybės ar savivaldybių biudžetų bei fondų, ir turintys administravimo įgaliojimus [LR viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymas. 1997].

Antikorupciniai standartai – elgesio ir teisės normų visuma, padedanti mažinti korupcinį elgesį.

Viešieji interesai – visuomenės suinteresuotumas, kad asmenys, dirbantys valstybinėje tarnyboje, visus sprendimus priimtų nešališkai ir teisingai [LR viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymas. 1997].

Privatūs interesai – kandidato ar asmens, dirbančio valstybinėje tarnyboje (ar jo artimo giminaičio, ar šeimos nario), asmeninis turtinis ar neturtinis suinteresuotumas, galintis turėti įtakos sprendimams atliekant tarnybines pareigas [LR viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymas. 1997].

Interesų konfliktas – situacija, kai valstybinėje tarnyboje dirbantis asmuo, atlikdamas pareigas ar vykdydamas pavedimą, privalo priimti sprendimą ar dalyvauti jį priimant, ar įvykdyti pavedimą, kurie susiję ir su jo privačiais interesais [LR viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymas. 1997].

Lobizmas – tai procesas, kurio metu apsieikiama informacija, ir grupės, organizacijos ar jos dalies nuomonė perduodama valdžios pareigūnams (tiek rinktiems, tiek skirtiems), turint tikslą daryti įtaką, kad būtų priimtas palankus sprendimas.

Klientizmas – santykių sistema, pagrįsta globėjo ir kito asmens arba asmenų (klientų) abipusiškai naudingais išipareigojimais bei ryšiais.

Nepotizmas – darbo vietų skyrimas giminėms, draugams ir siauram pažįstamų ratui išvengiant konkursų ir pažeidžiant „tinkamiausio žmogaus tinkamoje vietoje“ principą. Tai sukuria pavaldinių ir kolegų skolininkų sistemą, kuria naudojamosi priimant sprendimus.

ANTIKORUPCINIO UGDYMO MOKYKLOJE TURINYS

Siaurasis ir kontekstualusis požiūriai

Galimi bent du antikorupcinio švietimo mokykloje būdai. Pirmas – papildyti dalykų programas ir nepamokinę veiklą tiesiogiai su korupcija susijusiomis temomis. Tai būtų lengvai organizuojama, netrukutų labai ilgai, tačiau vis dėlto atrodytų kaip „intarpai“ programoje ir vienkartinės akcijos. Kitas būdas – išanalizavus, su kokiomis pamatinėmis vertybėmis ir sampratomis susijęs korupcijos reiškinys, šiek tiek papildyti jau esamas įvairių dalykų programas, paryškinti aspektus, kuriems buvo teikiama per mažai dėmesio.

Pirmasis antikorupcinio ugdymo būdas ne tik lengviau organizuojamas, bet ir lengviau kontroliuojamas: užtenka patikrinti, ar visose mokyklose ir klasių grupėse vyko antikorupcinės akcijos. Antrasis ugdymo būdas grindžiamas kelerių metų socialiniu ugdymu, jį renkantis reikia būti tikriems, kad visi socialinių dalykų mokytojai yra supažindinti su antikorupcinio ugdymo tikslais, turiniu ir galimybėmis. Galimas, žinoma, ir trečias būdas – įtraukti mokinius į visuomeninius antikorupcinius judėjimus ir visuomenės švietimo programas, tačiau šie judėjimai tik iš dalies gali būti inicijuojami mokyklų, todėl jų įvairovė šioje programoje neaptariama.

Šiame leidinyje, atsižvelgiant į du galimus antikorupcinio ugdymo būdus mokykloje pateikiamos dvi programos – siauroji ir plačioji (integruota). Siauroji programa apima tik korupcijos kaip reiškinio pažinimą. Plačiojoje programoje nurodyta, su kokiomis temų grupėmis gali būti susijęs, kaip gali būti išskaidytas antikorupcinis ugdymas. Be to, pridedamas integruotos programos įgyvendinimo pavyzdys – lentelė, kurioje nurodytos įvairių klasių įvairių dalykų vadovėliuose esančios susijusios temos.

Pagrindinės antikorupcinio ugdymo temos

Korupcijos samprata. Apibrėžimų įvairovė. Kriterijai, kuriais remiantis atskiriami korupciniai nusikaltimai nuo kitų nusikaltimų. Korupcinių nusikaltimų subjektai ir formų įvairovė.

Korupcijos padariniai. Ekonominiai, socialiniai, politiniai, teisiniai, moraliniai korupcijos padariniai. Akivaizdi ir nematoma žala. Korupcinių nusikaltimų aukos.

Korupcijos kilmė. Korupcijos paplitimas įvairiose epochose, visuomenėse, santvarkose. Psichologinės, kultūrinės, socialinės ekonominės, politinės korupcijos priežastys. Korupcijos galimybės demokratinėse institucijose (politinių partijų veikla, rinkimai, parlamentas, vyriausybė, teismai, savivalda). Viešieji ir privatieji interesai.

Kovos su korupcija galimybės. Pilietinės visuomenės vaidmuo (savianalizė, nepakantumas, sąmoningumas). Žiniasklaidos vaidmuo (viešumas). Juridinės bazės stiprinimas: įstatymai, etikos kodeksai, taisyklės. Įvairūs korupcijos priežasčių ir prielaidų šalinimo būdai strategijose, programose.

Probleminiai kovos su korupcija aspektai. Korupcijos lygis Lietuvoje (tyrimų duomenys). Tyrimų duomenų ir skandalų žiniasklaidoje įtaka visuomenės požiūriui į savo valstybę. „Dideli“ ir „maži“, baustini ir nebaustini korupciniai nusikaltimai. Korupcinių nusikaltimų atskleidimo sunkumai. Kova su korupcija – kova be pabaigos.

Integruota antikorupcinio ugdymo programa

Asmenybė ir elgesys

- Savivaizdis: koks esu ir koks noriu būti
- Asmeninės vertybės ir principai
- Gyvenimo prasmės ir tikslų samprata
- Išorinės įtakos: pavyzdžiai, autoritetai, socialiniai vaidmenys, situacija
- Gero ir blogo, tinkamo ir netinkamo elgesio skyrimo kriterijai
- Sprendimai ir pasirinkimai, priežastis ir pasekmė
- Atsakomybė

Elgesį reguliuojančios normos

- Moralinės normos samprata, moralinis gėris ir blogis
- Morale ir konvencija
- Įpročiai, papročiai, tradicijos kaip socialinės normos
- Legalus ir nelegalus elgesys
- Morinės ir įstatymų santykis
- Įstatymų tobulumo problema
- Socialinio reguliavimo normų ir asmens laisvės santykis

Teisingumas

- Teisingumas kaip sąžiningumas
- Žmogaus teisės, lygybė ir nešališkumas
- Socialinis (paskirstomasis) teisingumas
- Teisingumas kaip įstatymo valdžia

Kaltė ir nusikaltimas

- Žala ir skriauda kaip moralinės kaltės priežastys
- Nusikaltimas kaip įstatymo pažeidimas
- Nusikaltimų priežastys
- Bausmės ir kitos sankcijos
- Bausmės reguliuojantys įstatymai (Baudžiamasis kodeksas ir kiti)
- Teisingumo atkūrimas

Pilietinė visuomenė ir valstybė

- Demokratijos principai: dalyvavimas, delegavimas ir reprezentavimas
- Valdžios trišališkumas
- Valstybės tarnyba: pareigos ir įgaliojimai
- Valdžios kontrolė: atsiskaitomumas, prievolė teikti informaciją
- Žiniasklaida kaip ketvirtoji valdžia

Karjeros planavimas

- Ką galiu ir ko noriu
- Profesijos pasirinkimo kriterijai
- Darbo vietos pasirinkimo kriterijai
- Priėmimo į darbą kriterijai ir procedūros

Integruotos programos įgyvendinimo pavyzdys

TEMINĖS SRITYS		PSICHOLOGIJA	ETIKA	PILIE TINIS UGDYMAS	ISTORIJA	POLITOLOGIJA
ASMENYBĖ IR ELGESYS	Asmenybės savybės	Bruožų teorija (XI kl.)	Kas tu esi? (V kl.) Suma ir visuma (VIII kl.)	Kilnus poelgis (VIII kl.)		Charizmatinė asmenybė (XI kl.)
	Aplinkos įtaka elgesiui	Socialinio išmokymo teorija (XI kl.)	Elgesio motyvai (VII–VIII kl.) Aš priklausau (VII kl.)		SSRS stagnacijos laikais (X kl.)	Akivaizdi ir neakivaizdi valdžia (XI kl.) Piliečių ir valdžios konfliktai (XI kl.)
	Asmeninės nuostatos ir elgesys	Nuostatos ir stereotipai (XI kl.)	Turėti ir duoti (VI kl.) Dorybės ir ydos (V kl.) Aš galvoju ir renkuos (VII kl.)	„Elgesys – tai veidrodys, kuriame matome save“ (VIII kl.) „Kas gimta, kas įgyta“ (X kl.)	Absolutilizmas Prancūzijoje (VIII kl.)	
ATSAKOMYBĖ	Įpareigojimai ir įsipareigojimai	Socialiniai vaidmenys (XII kl.)	Taisyklės, taisyklės... (VII kl.)	LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (VIII kl.)		
	Egoizmas ir altruizmas					
	Pareigos sau		Pareiga (VIII ir XI–XII kl.)	„Tu ir mokyklos bendruomenė“ (VIII kl.)		
LAIMĖ IR GEROVĖ	Poreikiai ir norai	Poreikiai ir motyvai			Nomenklatūra socializmo lageryje (X kl.)	
	Gero gyvenimo ir laimės samprata		Vertė ir vertybės (VI kl.) Visų gerovė (VI kl.) Laimė (VIII kl.) Nuosavybė (VII kl.) Gyvenimo prasmė (X–XI kl.)	„Gero gyvenimo samprata“ (prie diskusijų stalo, VIII ir X kl.)	Deficito fenomenas SSRS (X kl.)	
	Tikslas ir priemonės			„Priemonės pateisina tikslą“ (VIII kl.)		Politinės doktrinos (XI kl.)
TEISINGUMAS	Moralinė teisingumo samprata		Kaip surasti teisybę? (VI kl.) Gerį įstatymai (VII kl.) Teisingumas (VII–X kl.)			
	Teisinė teisingumo samprata		Teisės (VII kl.)	Juridinė bazė (X kl.)		
	Įstatymo valdžia		Gerį įstatymai (VI kl.)	Įstatymai patys neveikia (VIII kl.) Valdžia (X kl.)		Valdžia (XI kl.) Legitimumas (XI kl.)
	Nusikaltimo samprata		Nusikaltimas ir bausmė (VI kl.)	„Korupcija – nusikaltimas?“ (diskusija X kl.)	N. Čeušesku diktatūra Rumunijoje (X kl.) Holokaustas (X kl.)	

Integruotos programos įgyvendinimo pavyzdys (lentelės tęsinys)

TEMINĖS SRITYS		PSICHOLOGIJA	ETIKA	PILIE TINIS UGDYMAS	ISTORIJA	POLITOLOGIJA
TEISĖS IR LAISVĖS	Pozityviosios ir negatyviosios teisės					
	Lygybė prieš įstatymus			Žmogaus teisės (VIII ir X kl.)	Didžioji prancūzų revoliucija (VIII kl.)	
	Teisių apsauga ir pažeidimas		Vaiko teisės (V kl.) Žmogaus teisės (VIII–IX kl.)	Kas saugo jūsų teises? (VIII kl.)	Trečiojo pasaulio raidos ypatumai (X kl.)	
PILIE TIŠKUMAS	Bendruomeniškumas			Politika: idealai ir interesai (X kl.)		
	Pagarba įstatymui			Aš esu pilietis (X kl.)		
	Toliaregiškumas ir atsakomybė				Reformų mėginimai Abiejų Tautų Respublikoje (VIII ir XI kl.)	
DEMOKRATIJA	Dalyvavimas			Demokratija visuomenėje, mokykloje, šeimoje (VIII kl.)	Romos respublika (VII ir XI kl.)	Rinkimai (XI kl.)
	Delegavimas ir reprezentavimas			Kas ir kaip valdo Lietuvą? (X kl.)	Pokomunistinių šalių problemos (X kl.)	Rinkimai (XI kl.)
	Trys valstybės valdžios galios			Kas yra demokratija? (VIII kl.)	JAV Nepriklausomybės deklaracija ir Konstitucija (VIII kl.)	
	Valstybės tarnyba. Elgesio kodeksas			Demokratija politikoje (X kl.)		
	Skaidrumas. Teisė į informaciją			Žiniasklaidos vaidmuo demokratinėje visuomenėje (X kl.)		Žiniasklaida demokratijoje ir diktatūroje (XI kl.)
	Pasitikėjimas. Kontrolė. Atsiskaitomumas			Teisingesnės visuomenės kūrimas (X kl.)		
	Valstybės turtas ir jo valdymas		Valstybė kaip tikslas ir priemonė (VIII kl.)	Interesų derinimas (X kl.)	Šiuolaikinės Lietuvos problemos (X kl.)	Vykdomoji valdžia (XI kl.)
EKONOMIKA	Valstybinis reguliavimas. Biurokratizmas				Absoliutizmas Prancūzijoje (VIII kl.) SSRS stagnacijos laikais (X kl.)	Biurokratija (XI kl.)
	Korupcijos kaina				Spaudos draudimas Lietuvoje (IX kl.)	Interesų grupės (XI kl.)

DIDAKTINIAI PATARIMAI ANTIKORUPCINIAM UGDYMU MOKYKLOJE

Informavimas

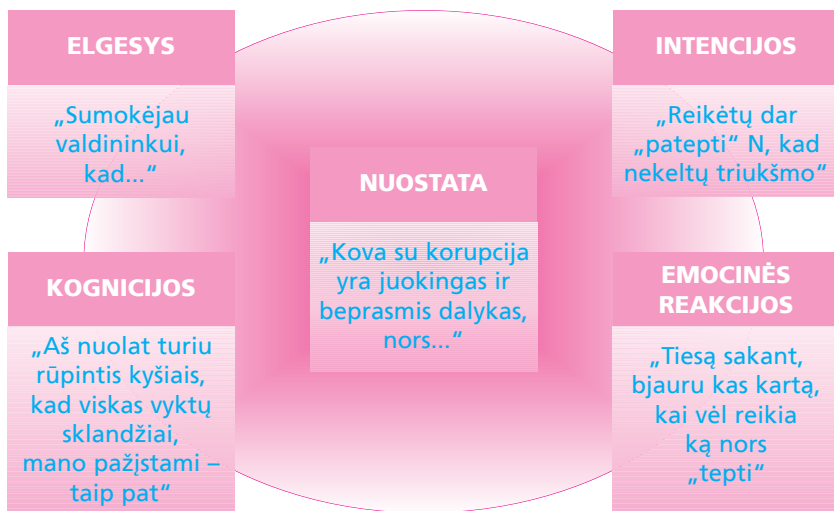
Antikorupcinis judėjimas yra smarkiai emociškai angažuotas judėjimas. Tai nėra blogai, tačiau kartais emocijos būna pagrįstos labai paviršutinišku ir miglotu reiškiniu, prieš kurį protestuojama, pažinimu, todėl jų reikėjai nieko iš esmės nepajėgia pakeisti. Taigi vienas pagrindinių antikorupcinio ugdymo mokykloje uždavinių – suteikti žinių, siekiant:

- išmokyti atpažinti korupciją (taip pat skirti ją nuo kitų nusikaltimų rūšių);
- pateikti argumentų, kodėl korupcija yra blogis;
- pademonstruoti korupcijos mažinimo galimybes.

Antikorupcinio ugdymo informacijos pateikimo ir gavimo būdai gali būti tokie patys, kaip ir viso mokyklinio socialinio ugdymo: paskaitos; įvairių rašytinių informacijos šaltinių (straipsnių, tyrimų ataskaitų, istorijos šaltinių) analizė; pokalbiai su įvairiais žmonėmis (teisėsaugos pareigūnais, liudininkais, politikais, valstybės tarnautojais); filmuotos medžiagos peržiūros ir kt. Vis dėlto antikorupciniam ugdymui visada gresia pavojus, kad grynas informavimas taps metodišku jaunų žmonių supažindinimu su korumpuoto elgesio galimybėmis arba prisidės prie visuomenės, kurioje gyvename, ir valstybės institucijų menkinimo. Todėl informuojant apie korupciją reikėtų išlaikyti saiką ir skonį nepamirštant, kad pagrindinis tikslas – ne kuo daugiau žinoti, bet kuo tiksliau vertinti.

Nuostatų kūrimas

Nuostata yra vertybinė dispozicija, pastovus polinkis vertinti reiškinį tam tikru būdu, pagrįstas suvokimu, emocinėmis reakcijomis, elgesio patirtimi ir intencijomis [Zimbardo P.G., Leipte M.R. 1991]. Pavyzdžiui:

Visi 5 elementai yra susiję ir gali keisti vieni kitus. Mūsų pavyzdžio atveju emocinės reakcijos disonuoja su įprastu elgesio modeliu ir kognicijomis (suvokiniais), todėl prokurupcinė nuostata nėra kategoriška. Vienas pakitęs elementas gali keisti kitus, pavyzdžiui, pasikeitusios elgesio galimybės ir elgesio praktika gali keisti kognicijas, emocinę reakciją ir nuostatas.

Informuodami apie korupciją mokytojai siekia sukurti nuostatą remdamiesi kognicijomis. Kad tai pavyktų, mokiniai turi:

- 1. Suprasti informaciją.** Korupcijos žala dažniausiai įrodinėjama naudojant ekonominius, socialinius ir politinius argumentus. Jaunesniems mokiniams jie gali būti nesuprantami, daugumai – nelabai aktualūs. Todėl argumentus reikia „išversti“ į mokinių kalbą parodant, kaip korupcija paliečia jų ir jų artimųjų interesus.
- 2. Įsiminti.** Be abejo, „žinojimo motina yra kartojimas“, tačiau pakartojus tą patį daugiau nei tris kartus, pradėti jausti persisotinimą ir grėsmę pasirinkimo laisvei. Todėl pravartu keisti pranešimo formą ir pateikti informaciją kuo netikėčiau bei įspūdingiau.
- 3. Patiems įtikinti save.** Nuostatos būna ypač stiprios, kai jos ne įsiūlomos, bet susiformuoja intensyviai mąstant. Vadinas, neužtenka tik informuoti ir neverta pateikti „sukramtyto“ reiškinio vertinimo. Daug veiksmingiau informacijos analizę, interpretavimą, argumentavimą ir apibendrinimą palikti mokiniams, tai yra panaudoti aktyvaus mokymosi metodiką.

„Savęs įtikinimo efektas“ veiksmingesnis, kai aktyvaus mąstymo rezultatai užrašomi (kaip išvados, tezės, rekomendacijos ir pan.) bei viešai pristatomi. Be to, žmonės linkę įtikėti tuo, ką karštai grynė. Dėl to antikorpuciniam ugdymui netinka debatai, kuriuose viena pusė priversta atstovauti prokorpucines nuostatas – įtemptai formuluoti argumentai ilgam išlieka atmintyje. Labai norint mokykloje rengti debatus šia tema, provokuojančioji, korpuciją ginančioji pusė galėtų būti nebent mokytojai. Tačiau net ir tokia debatų režisūra kelia etinių problemų (ką propaguoja mokytojai?).

Kitas stiprių ir pastovių nuostatų ugdymo būdas yra įtraukimas į veiklą. Žmonės linkę laikyti save tuo, ką jie veikia (saviatribucijos dėsnis – „aš geras, nes su klasės draugais dalyvauju socialinės pagalbos veikloje“). Jaunimo įtraukimas į antikorpucinius projektus, judėjimus sustiprina antikorpucines nuostatas.

Nuostatų keitimas

Mokytojus, užsiimančius vertybiniu ugdymu, visada trikdo susidūrimas su jau susiformavusiomis priešingomis jų ginamoms nuostatomis. Patirdami neigimą ir pasipriešinimą, dalis jų pasijunta bejėgiai. Stiprybės gali suteikti nuostatų keitimosi psichologinių dėsningumų žinojimas. Iš tiesų išankstinė nuostata blokuoja jai prieštaraujančią informaciją (pavyzdžiui, „ir vėl tie plepalai apie korpuciją“). Norint išvengti blokavimo, informaciją reikia pateikti netikėtai (tarkim, neinformavus apie pamokos temą ar tikslą) ir neįprastu būdu (kaip žaidimą-eksperimentą, paradoksalią istoriją ir pan.).

Kita nuostatos keitimo strategija pagrįsta faktu, kad žinios ir nuostatos atmintyje saugomos atskirai ir reikia laiko joms susiderinti. Todėl prokorpucinės nuostatos neverta pulti įtikinėjant. Ilgainiui ji savaime pasikeis, jeigu pavyks logiškai ir įtaigiai pateikti korpuciją diskredituojančią informaciją bei sužadinti aktyvų mąstymą apie ją. Dėl reakcijos, vadinamos „atidėjimo efektu“, pirmasis informacijos vertinimas gali būti nepatiklus, tačiau ilgainiui kognicijos nugalė emocijomis pagrįstą nuostatą.

Moralinė ir konvencinė perspektyvos

Antikorupcinis ugdymas yra vertybinis ugdymas. Vertybiniam ugdyme ne visada aiškiai skiriamos dvi socialinio reguliavimo formos – moralė ir konvencija, todėl gali būti netiksliai pasirenkami argumentai ir interpretavimas.

Nesileidžiant į moralės filosofijos gelmes paprasčiausiai galima paaiškinti, kad moralės požiūriu geru elgesiu laikoma tai, kas yra gera nepriklausomai nuo pavienio žmogaus nuomonės, tai yra gali būti universalu, ir kas yra privalu visiems. Poelgis geras ar blogas moralės požiūriu, dažniausiai sprendžiama pagal jo padarinius: ar poelgis nesukelia skausmo kitiems žmonėms, ar nepadaro jiems žalos ir nepažeidžia teisingumo (lygybės, nešališkumo). Be to, poelgio kokybė moraliniu požiūriu gali būti nustatoma ir remiantis intencijomis: poelgis smerktinas, jei veikėjas sąmoningai siekė padaryti blogą (net jeigu dėl kokių nors aplinkybių padariniai nebuvo blogi) ir gali būti pateisinamas, jei buvo siekiama gero, tačiau nepavyko.

Konvencijos yra susitarimu pagrįstos normos, gyvuojančios konkrečioje bendruomenėje konkrečiu laiku, taigi neprivalomos kitų bendruomenių nariams ir neuniversalios. Gyvenime moralė ir konvencijos gali būti susijusios: bendrieji moraliniai principai paverčiami konkrečiomis normomis (pavyzdžiui, „nevok“, „nemeluok“ arba „būk visiems vienodai teisingas“), o bendruomenei labai svarbių konvencijų pažeidimas (pavyzdžiui, tradicinės mirusiųjų pagerbimo tvarkos) gali pažeisti ir moralę, nes sukels žmonėms skausmo. Vis dėlto konceptualiai moralė ir konvencija yra skirtinga logika pagrįstos sritys.

Antikorupciniame ugdyme reikia nepamiršti šio skirtumo, taip pat galimos įtampos tarp moralinio ir konvencinio požiūrių. Konvenciniu požiūriu „galima tai, kas nedraudžiama“. Moraliniu požiūriu poelgis vertinamas nepriklausomai nuo to, ar yra konkreti jį reguliuojanti norma. Moralinė perspektyva jautresnė žalai asmens atžvilgiu, konvencinė – susitarimų, nuoseklumo, tvarkos, autoriteto lūkesčių pažeidimui. Moralinių principų pažeidimas sukelia daug stipresnę emocinę reakciją (pasipiktinimą, pyktį, liūdesį, skausmą, kaltę, gėdą, užuojautą) nei konvencijos pažeidimas. Skiriasi ir apkaltinto moralės ar konvencijos pažeidimu žmogaus elgesys. Apkaltintas nemoralumu žmogus arba atsi-